त्रिसम न० त्रयः समा यत्र । समहरीतकीनागरगुड़रूपे पदार्थे राजनि० । समा० द्वि० । २वर्षत्रये न० ।

त्रिसर पु० कृसर+पृषो० । कृशरे हेमच० ।

त्रिसरक न० त्रिवारं सरकम्, त्रयाणां सरकाणां शीधुपानानां समाहारः पात्रा०न ङीप् वा । त्रिवारे मधुपाने "प्रातिभं त्रिसरकेण गतानाम्" माघः ।

त्रिसर्ग पु० त्रयाणां सत्त्वरजस्तमसां सर्गः । सत्त्वरजस्तमसां सर्गे । "यत्र त्रिसर्गो मृषा" भा० १।१।१ ।

त्रिसामन् पु० त्रीणि सामानि स्तुतिसाधनानि यस्य । १परमेश्वरे । "त्रिसामा सामगः साम त्रिवर्णो भेषजं भिषक्" विष्णुसं० । "त्रीणि वेदव्रतसामाख्यानि तैस्त्रिसामभिः स्तुतस्त्रिसामा" भा० वेदव्रतसामानि च । "अधिपताइ मित्र ! पताइ सुरपताइ" इत्येवमादीनि त्रीणि सामानि ।२महेन्द्राद्रेः क्षरन्त्यां नद्याम् स्त्री टाप् शब्दार्थचि० । "ऋषिकुल्या त्रिसामा कौशिकी इत्यादि" भाग० ५।१९।१८ । भारतवर्षमहानद्युक्तौ ।

त्रिसाहस्र त्रि० त्रीणि सहस्राणि परिमाणमस्य अण् उत्तरपदवृद्धिः । त्रिभिः सहस्रैः १परिमिते । स्त्रियां ङीप् । "त्रिसाहस्र्युत्तमा" कात्या० श्रौ० १७।७२३। "उत्तमा चितिः त्रिसाहस्री लोकम्पृणानां भवति" कर्कः।

त्रिसिता स्त्री त्रिगुणिता सिता शा० त० । त्रिशर्कराशब्दार्थे राजनि० । [सीतया कृष्टक्षेत्रे अमरः ।

त्रिसीत्य न० त्रिवारं सीतया समितम् यत् । त्रिःकृत्वः

त्रिसुगन्धि न० त्रयाणां सुगन्धिद्रव्याणां समाहारः । "त्वगेलापत्रकैस्तुल्यैस्त्रिसुगन्धि त्रिजातकम्" इत्युक्ते तुल्यभागे एलादित्रिके राजनि० । "पिबेद्रसं पुष्पफलोद्भवं वा सितामधूकत्रिसुगन्धियुक्तम्" सुश्रुतः ।

त्रिसुवर्चक पु० आङ्गिरसे च्यवनरूपे वह्नौ "अग्निराङ्गिरसश्चैव च्यवनस्त्रिसुवर्चकः" भा० व० २१९ अ० ।

त्रिसौपर्ण न०त्रिः सुपर्णेन ऋषिणा कृतमण् वृत्तौ त्रिशब्दस्य सुजर्थता उत्तरपदवृद्धिः । सुपर्णर्षिणा चरिते व्रतभेदे ।

"सुपर्णो नाम तमृषिः प्राप्तवान् पुरुषोत्तमात् । तपसा वै सुतप्तेन दमेन नियमेन च । त्रिः परिक्रान्तवानेतत् सुपर्णो धर्ममुत्तमम् । यस्मात्तस्माद्व्रतं ह्येतत् त्रिसौपर्णमिहोच्यते । ऋग्वेदपाठपठितं व्रतमेतद्धि दुश्चरम् । सुपर्णाच्चाप्यधिगतो धर्म एष सनातनः । वायुना द्विपदां श्रेष्ठः कथितो जलदायुधा । वायोः सकाशात् प्राप्तश्च ऋषिभिर्विघसाशिभिः । ततो महोदधिश्चैव प्राप्तवान् धर्ममुत्तमम् । अन्तर्दधे ततो भूयो नारायणसमाहितः" भा० शा० ३५० अ० । सुपर्णा एव स्वार्थे अण् त्रयः सौपर्णा यत्र । ऋग्वेदे १० । ११४ । ३ । ४ । ५ । मन्त्रत्रिके । ते च मन्त्राः "चतुष्कपर्दा युवतिः सुपेशा घृतप्रतीका वयुनानि वस्ते । तस्यां सुपर्णा वृषणा निषेदतुर्यत्र देवा दधिरे भागधेयम्" । ३ "एकः सुपर्णः स समुद्रमाविवेश स इदं विश्वं भुवनं विचष्टे । तं पाकेन मनसा पश्यमन्तितस्तं माता ह्वि स उ रेह्वि मातरम्"।४ "सुपर्णं विप्राः कवयो वचोभिरेकं सन्तं बहुधा कल्पयन्ति । छन्दांसि च दधतो अध्वरेषु ग्रहान्त सोमस्य मिमते द्वादश"।५ सुपर्णपदघटिते मन्त्रे विदितं अण् उत्तरपदवृद्धिः ।३परमेश्वरनामभेदे "त्रिसौपर्णं तथा ब्रह्म यजुषां शतरुद्रियम्" भा०शा०२८६अ०। "त्रिसौपर्णे विदितं नाम त्रिसौपर्णमिति तदर्थः" श्रीधरः । त्रिसौवर्णेति पाठः लिपिकरप्रमादात् ।

त्रिस्कन्ध न० त्रयः स्कन्धा इवावयवा अस्य । ज्योतिःशास्त्रे वृ० स० १ अ० तस्य स्कन्धत्रयमुक्तं यथा "ज्योतिःशास्त्रमनेकभेदविषयं स्कन्धत्रयाधिष्ठितम् तत्कार्त्स्न्योपनयस्य नाम मुनिभिः सङ्कीर्त्यते संहिता । स्कन्धेऽस्मिन् गणितेन या ग्रहगतिस्तन्त्राभिधानस्त्वसौ होराऽन्योऽङ्गविनिश्चयश्च कथितः स्कन्धस्तृतीयोऽपरः" । तेन तन्त्रहोराङ्गनिर्णयाख्यास्तस्य त्रयः स्कन्धाः ।

त्रिस्तन न० त्रयःस्तना दोह्यायत्र । त्रहसाध्ये यज्ञे प्रथमायामुपसदि दोह्यत्रिस्तनरूपे १व्रतभेदे "त्रिस्तनं प्रथमायां दोहयति" कात्या० श्रौ० ८।२।१ त्रयःस्तना अस्या ङीष् । स्तनत्रययुक्ते २राक्षसीभेदे स्त्री "त्रिस्तनीमेकपादाञ्च त्रिजटामेकलोचनाम्" भा० व० २७९ अ० ।

त्रिस्तावा स्त्री त्रिगुणिता तावती वेदिः । "द्विस्तावा त्रिस्तावा वेदिः" पा० अच् समा० टिलोपः समासश्च निपात्यते । प्रकृतौ यावती वेदिः ततस्त्रिगुणेऽश्वमेधाद्यङ्गे वेदिभेदे । वेदिभिन्ने तु त्रिस्तावती रज्जुः" इत्येव सि० कौ० ।

त्रिस्थली स्त्री त्रयाणां गयाकाशीप्रयागरूपस्थलानां समाहारद्वि० । काशीगयाप्रयागरूपस्थलत्रिके । तदधिकृत्यैव त्रिस्थलीसेतुनामा ग्रन्थः अनन्तभट्टेन कृतः ।

त्रिस्थान त्रि० त्रीणि स्थानान्यस्य । १स्वर्गमर्त्यपातालस्थे परमेश्वरे २जाग्रदाद्यवस्थात्रयसाक्षिणि जीवे च ।